

Konrad ReijoWaara

— mies joka valisti

kansaa

Pertti Mustajoki.

Mies joka hakkasi halkoja.

Terveysapostoli Konrad ReijoWaara.

Duodecim, Helsinki 2013, 432 sivua.

Konrad ReijoWaara (1853–1936), vuoteen 1906 saakka Relander, on tuttu nimi monille terveysalan tutkijoille ja ammattilaisille. Jotkut tuntevat hänen vuonna 1892 tarkastetun väitöskirjansa, josta Duodecim-seura otti näköispainoksen vuonna 1992 (Relander 1892/1992). Unohdetun väitöskirjan löysivät uudelleen eräät tutkijat jo ennen uutta painosta. Kansaneläkelaitos käynnisti 1960-luvulla Tapani Purolan johdolla suomalaisten terveydentilaa luotaavan tutkimussarjan, jonka ensimmäisen raportin alussa todetaan, että ReijoWaarán 75 vuotta aikaisemmin tekemä tutkimustyö ”vastaa niin tarkoitusperriltään kuin metodinsa eräiltä yleisiltä kohdilta yllättävän hyvin nyt julkaistavaa tutkimusta” (Purola ym. 1967, 1). Antti Eskola (1967, 192) puolestaan mainitsi väitöskirjan Sosiologian tutkimusmenetelmät II -oppikirjassaan varhaisena esimerkkinä kenttätutkimuksen tiedonkeruusta. Kartoittaessaan suomalaisen sosiaalilääketieteen historiaa 1800-luvulta 1900-luvulle Antti Karisto (1981) sijoitti ReijoWaarán muiden merkittävien sosiaalilääketieteilijöiden ja hygienikkojen joukkoon. Leo Kaprio (1990) esitti painavan arvion tode-

tessaan, että väitöskirja olisi englanninkielisenä ollut aikanaan klassikko. Jos ReijoWaara olisi kirjoittanut äidinkiellellään eli ruotsiksi, olisi työ tullut jo paljon laajempaan tietoisuuteen.

ReijoWaarán väitöskirja on siis melko hyvin tunnettu ja nykytutkijat antaneet sille sen ansaitseman pysyvän arvon. Tutkijaa ReijoWaarasta ei kuitenkaan tullut ja onkin aiheellista kysyä, kuinka hyvin me itse asiassa tunnemme hänen elämäntyötään ja persoonaansa? Pertti Mustajoen kirja tarjoaa mahdollisuuden tutustua ReijoWaarán henkilöönä, terveysvalistajana, lääkärinä ja yhteiskunnallisena toimijana, ei vain yhden merkittävän tutkimuksen tekijänä. Mustajoki itsekin on tunnettu terveysvalistaja ja lääketieteen popularisoija sata vuotta kohdehenkilöään myöhemmin.

Mustajoen kirja ei ole ReijoWaarán elämäkerta eikä sitä muutenkaan ole helppo lokeroida. Kirjoittaja ei teoksensa rakennetta tai sen metodologiaa paljoa pohdi. Kirjan luonteesta kertoo kuitenkin toteamus alkuluvussa (s.10): ”Kirjassa olen jättänyt omat selitykseni vähemmälle ja halunnut antaa pääosan ReijoWaaralle itselleen siteeraamalla ahkerasti hänen kirjoituksiaan. Vakaat käsitykseni on, että niiden kautta lukija parhaiten tutustuu tähän merkittävään henkilöön ja samalla perehtyy tuon ajan suomalaisten elämään.” Tätä tapaa Mustajoki noudattaa läpi koko kirjan. Voidakseen menetellä näin hänen on täytynyt tutustua ReijoWaarán valtavaan kirjoitustensa, esitelmien ja kirjeiden määrään ja tätä kautta ilmenevään suunnattomaan toimeliaisuuteen.

Aineistostaan Mustajoki on koostanut kirjaan yhteensä 27 jak-

soa, jotka ovat suhteellisen itsenäisiä esseitä. Menetelmästä aiheutuuta esseisiin hieman toistoa. Niissä luonnehditaan ReijoWaaraa ja hänen toimintaansa lukemattomilla foorumeilla ja lukemattomien asioiden parissa. Kirjan loppupuolella kirjoittaja paneutuu yhä enemmän ReijoWaarán ajatteluun, hänen eettisiin, moraalisiin ja ideologisiin näkemyksiinsä sekä hänen perheeseensä ja persoonaansa. Selvää systematiikkaa ei kirjasta löydy, vaan se pyrkii antamaan lukijalle ainek- sia, joista hän voi muodostaa monisärmäisen kuvan kohdehenkilöstä ja hänen toiminnastaan. Lopputulosta Mustajoki kutsuu (s. 9) pikemmin ”henkilökuvaksi” kuin ”elämäkerraksi”. Monisärmäistä henkilökuva ei voi tässä toistaa, mutta esseiden avulla valotan ReijoWaarán elämäntyön ja persoonan piirteitä, jotka ovat hänelle erityisen luonteellisia.

VIITERYHMÄ

ReijoWaara valmistui lääkäriksi aikana, jolloin autonomisessa Suomessa kansankunnan rakentaminen oli vahvasti käynnissä. Kuten Mustajoki toteaa, tuon ajan sivistyneistössä vaikutti fennomaaninen reformismi ja radikalismi. Etenkin suomenmielinen sivistyneistö kohdisti katseensa tavalliseen kansaan ja halusi toimia sen parhaaksi. Lääketiede ei muodostanut poikkeusta ja osaltaan ReijoWaarán toiminnan motiivit avautuvat tätä taustaa vasten.

Mustajoki sijoittaa ReijoWaarán lääkärikunnan keskuuteen syntyneeseen sosiaalilääketieteellisesti ja hygieenisesti suuntautuneeseen joukkoon, jossa vaikuttivat mm. Otto E A Hjelt, Akseli Koskimies, Taavetti Laitinen, Max Oker-Blom, Albert Palmberg, Wilhelm Sucks-

dorff ja Matti Äyräpää. Toimintakentän tarjosi Duodecim-seura, joka oli perustettu vuonna 1881 edistämään suomenkielistä ja suomenmielistä lääketiedettä. Reijo-Waara ei ehtinyt mukaan kahden-toista perustajajäsenen joukkoon, mutta Duodecim-lehti alkoi ilmestyä vuonna 1885 hänen aloitteestaan ja hänen toimittamana. Varhaiset sosiaalilääketieteelliset ja hygieenikot olivat tieteellisesti ja yhteiskunnallisesti aktiivisia, ja monet heistä päätyivät korkeisiin akateemisiin ja hallinnollisiin aseisiin kuten lääkintöhallituksen pääjohtajiksi. Vaikka tämä joukko oli Reijo-Waaran lääketieteellinen viiteryhmä, hän ei seurannut valtavirtaa vaan kulki omaa tietään.

MAALAISLÄÄKÄRI

Sosiaalilääketieteellisesti suuntautunut lääkärijoukko yhdisti yhteiskunnallisesti vahva asema ja koti-tausta, Reijo-Waaran tapauksessa apteekkariperhe. Useimpia elähdytti suomenmielinen ajattelutapa ja toiminta kehkeytyvän kansakunnan rakentamiseksi.

Reijo-Waaran henkilössä kansan parhaaksi toimiminen poikkesi kuitenkin monista kollegoista. Hänen terveysvalistuksellinen päätöksensä oli muita väkevämpää, mutta vielä tärkeämpää oli hänen suhtautumisensa ja suuntautumisensa käytännön toimintaan. Hän ei pyrkinyt pääkaupungin korkeisiin aseisiin. Sen sijaan hän suuntasi heti uransa alussa kansan pariin ja työskenteli Kymin tehtaaneläköinä sekä sittemmin piirilääköinä Haapavedellä, Oulussa ja Helsingissä. Nämä olivat tärkeitä ja arvostettuja tehtäviä, mutta Reijo-Waaran tapa hoitaa niitä oli epätavallinen ja häntä kuvaava. Piirilääköinä Reijo-Waara hakeutui kirjaimellisesti rahvaan keskuuteen tekemällä pitkiä ja vaivalloisia matkoja etäisimpiin torppiin ja mökkeihin saakka hoitamaan vakavasti sairaita lapsia ja

aikuisia. Mustajoki on poimintakirjaansa kuvauksia potilaskäynteistä, joiden on täytynyt viedä suuren osan piirilääköin ajasta. Reijo-Waara kutsui itseään ”maalaislääköriksi” ja tätä ilmaisua myös Mustajoki hänestä käyttää (s. 34). Maalaislääköinäkin toiminta lie-nee ollut poikkeuksellista.

Tautien hoitamisen ohella potilaat, heidän omaisensa ja usein myös naapurit ja kokonaiset kylät saivat annoksen ohjeita, neuvoja ja opastusta torjua henkeä ja terveyttä uhkaavia kulkutauteja ja muita vai-voja. Mustajoki nimeää Reijo-Waaran ”terveydenhoitoapostoliksi” (s. 73) – Reijo-Waaran käyttämä termi tämäkin – sillä lääköinlaukun lisäksi apostolin mukana kulki aina kansalle tarkoitettu terveyden edistämisen hyvä sanoma. Jos Reijo-Waaraa halutaan kuvata yhdellä ainoalla piirteellä, se on epäilemättä hänen antaumuksellinen terveysvalistuksensa, jota hän levitti kaikkialla, hallinnollisena piirilääköinä, maalaislääköinä, opettajana, puheissaan, esitelmässään ja kirjoituksissaan. Jo työuran alussa Reijo-Waaralle oli selvinnyt, että kansa eli ”tietämättömyydessä terveydenhoi-don ensi askelistaikin” (s. 63) eikä näin saanut jatkoa.

VALISTUSKIRJAILIJA

Reijo-Waaran toimeliaisuus piirilääköinä ja maalaislääköinä antaa aihetta ihailuun. Vielä hämmästyttävämmäksi kuva hänestä muodostuu, kun siihen lisätään kahden lehden toimittaminen. Hoitaessaan piirilääköin tehtävää Pohjois-Pohjanmaalla Reijo-Waara oli samaan aikaan sekä Duodecim-lehden että Terveydenhoitolehden päätoimittaja. Aloittelevat lehdet kärsivät kirjoittajapulasta, jota Reijo-Waara ratkoi täyttämällä sivuja omilla kirjoituksillaan. Huippuvuosina kirjoitusten määrä ylsi viiteenkymmeneen ja julkaistuja kirjoituksia kertyi yhteensä yli tuhat. Hänen

aloitteestaan syntyi vuonna 1906 vielä Suomen kansallinen Terveysliitto. Terveysliitto ja Terveydenhoitolehti ja Terveysliitto toimivat terveysvalistuksen valtakunnallisina kanavina ja ne olivat Reijo-Waaran ”lempilapsia”.

Terveydenhoitolehden tavoitteet olivat suurelliset ja Mustajoki kuvaa lehden menestyksen vaihtelua. Reijo-Waara halusi luoda lehdestä ”mahtavan äänenkannattajan, jossa kansani ikään kuin peilissä saisi tutustua oman elämänsä valo- sekä varjopuoliin, ottaakseen siitä oppia ja ohjausta” (s. 127). Terveysliitosta hän ajatteli samaan tapaan: ”nyt sitä ryhdytään oikein miehissä voimallisin lääköin-ottein karkottamaan terveydenhoitopimeyden kansamme keskuudesta” (s. 319). Toiminta käytännön maalaislääköinä tarjosi suoran yhteyden vaatimattomissa oloissa elävän kansan valo- ja varjopuoliin ja mahdollisuuden tuoda valoa vallitsevaan terveydenhoitopimeyteen. Terveydenhoitolehti ja Terveysliitto olivat välineitä, joiden avulla kansan tuli oppia edistämään omaa terveyttään lääköin ja terveydenhuollon opastamana. Lääköistä oli kuitenkin pulaa ja Reijo-Waara ehdotti toiminnan tehostamista palkkaamalla kylissä kiertäviä sairaanhoitajia. Pikkuhiljaa tällaisia sen ajan terveydenhoitajia saatiinkin.

TUTKIJA

Fennomaanisenä sivistyneistön edustajana Reijo-Waara halusi hyödyntää koulutustaan ja tietämystään kansan terveyden parhaaksi väitöskirjatutkimuksessaankin. Jotta käytännön toiminta osattaisiin suunnata oikein ja jotta se olisi tehokasta, tarvittiin tietoja kansan elämästä ja terveysoloista. Periaate lausutaan heti väitöskirjan ensimmäisessä virkkeessä: ”Kun jollakin paikkakunnalla ryhtyy käytännössä toteuttamaan terveyshoidon peri-

aatteita, tulee tuntea paikkakunnan olosuhteita, tapoja ja mikäli mahdollista on, kansan yleistä terveyskantaakin” (Relander 1992, 1). Haapajärven piirilääkärinä Reijo-Waara käynnisti uudenaikaisen kenttätutkimuksen, jossa seikkaperäisesti kartoitettiin koko piirin terveystilannetta keräämällä tietoja mökistä mökkiin ja talosta taloon. Tiedoista laskettiin ”kivuloisuusprosentteja” eli prevalensseja ja eräänlaisia varhaisia korrelaatioita ja näitä täydennettiin taitavasti kansan tapojen ja olosuhteiden kuvauksilla.

Tutkimuksesta syntyi Reijo-Waaran väitöskirja, mutta työ jäi ilman luvattua jatko-osaa eikä muitakaan tutkimuksia enää syntynyt. Väitöskirjan tyly vastaanotto tuotti tekijälle pettymyksiä. Myöhempien arvioiden mukaan tutkimus oli niin omaperäinen ja aikaansa edellä, että sen ansiot eivät avautuneet sen ajan akateemisen lääketieteen edustajille, vaan työ sai osakseen kohtuuttoman ankaraa ja perusteetonta arvostelua (Karisto ja Lahelma 1992).

Edelleenkin kirjoituksissa ja väitöstilaisuuksien lektioissa Reijo-Waaran väitöskirja saatetaan mainita klassikon tapaan innoituksena ja pysyvänä esimerkkinä väestön terveyden sosiaalilääketieteellisestä tutkimuksesta. Silti on mahdotonta sanoa, olisiko ReijoWaarasta voinut tulla tutkija ja akateeminen merkkihenkilö vai olisivatko käytännön toimet sittenkin vieneet hänet mennessään.

YHTEISKUNTA

ReijoWaarän julkiseen henkilökuvaan mahtuu vielä monia tehtäviä koko valtakunnan tasolla. Hän ehti toimia säätyvaltiopäivillä porvariston edustajana ja ajoi tätä kautta terveydenhuollon uudistuksia. Muutenkin hän oli käytetty asiantuntija ja toimi mm. komiteassa, joka käsitteli lääkärintyön tehosta-

mista maaseudulla. Asiantuntijatehtävät edellyttivät matkustamista Haapajärveltä ja Oulusta Helsinkiin ja myös ne veivät runsaasti hänen aikaansa.

Hallinnollisten tehtävien ohella ReijoWaara toimi järjestöissä, joista Duodecim ja etenkin Suomen kansallinen Terveysliitto, olivat hänelle sydämen asia. Ajoittain Terveysliiton ja sille siirtyneen Terveystieteiden toiminta oli suuresti riippuvaista ReijoWaarän henkilökohtaisesta panoksesta.

Ammatti- ja valistusjulkaisujen lisäksi ReijoWaara kirjoitti jatkuvasti valtakunnallisiin sanoma- ja aikakauslehtiin. Niissä ilmestyi suuri määrä tietoisuuksia, kriittisiä kommentteja ja ”kehoituksia”. Viimeksi mainituilla hän pyrki puhaltamaan henkeä koko kansaan, järjestöihin, lääkäreihin, opettajiin jne., jotta ne toimisivat terveyttä edistävien asioiden puolesta ja terveyttä vaarantavia asioita vastaan.

PERSOONA

On selvää että Konrad ReijoWaara oli poikkeuksellinen persoona, jonka kyvyt olivat poikkeukselliset ja joka oli poikkeuksellisen toimielias. Mustajoki valottaa kohdehenkilönä persoonaa eri puolilta ja auttaa lukijaa ymmärtämään tämän epätavallisen henkilön ajatuksia ja elämäntyötä. ReijoWaarän henkilökuvan keskeisimpiin piirteisiin kuuluu hänen halunsa ja tarmonsä yhdistää toimintaa sekä valtakunnallisella että ruohonjuuritasolla, sekä hoitava lääkäriä että terveysvalistajana. ReijoWaara arveli, että lukuisen vaativien tehtävien hoitamista samanaikaisesti tuki hänen keskittymiskykynsä ja systemaattinen työskentelynsä tilanteessa kuin tilanteessa. Reessä, hevoskärryssä, junassa, lähes joka välissä, hän luki, teki muistiinpanoja, kirjoitti artikkeleita ja asiakirjoja. Hän itse toteasi: ”minun oli tuiki mahdotonta antaa ajan luisua käsistäni toimet-

tomuudessa” (s. 399). Sivujuonne on hänen äidinkielenä, joka oli ruotsi. Suomenmielisenä hän päätti omaksua suomenkielen ja onnistuikin siinä vielä aikuisiässä ihmeen hyvin.

Mustajoki kohtelee kohdettaan kunnioittavasti ja arvostavasti. Hän ihailee ReijoWaarän monessa suhteessa ennakkoluulotonta ja modernia ajattelua, joka ei aina saanut vastakaikua aikalaisilta. Hän ihailee myös kohdehenkilön inhimillisyyttä ja humanismia, heikoimpien puolustamista ja itse asiassa koko maaseudun vaatimattomissa oloissa elävän rahvaan puolustamista. Mutta Mustajoki näkee myös ReijoWaarän persoonan ristiriitaiset piirteet. ReijoWaara ei ollut vain ennakkoluuloton modernisti, vaan myös konservatiivinen moralisti oman aikansakin mittapuiden mukaan. Pariissa kohden henkilökuva otetaan kriittiseen tarkasteluun. Mustajoki mainitsee esimerkiksi ReijoWaarän vanhoilliset ja ahtaat näkemykset sukupuolimoraalista, kuten avioliiton ulkopuolisista suhteista, ”itsesaastutuksesta” ja homoseksuaalisuudesta. Sekä humanismi että moralismi liittyivät hänen ristiriitaiseen kristilliseen maailmankuvaansa, jossa humanismin taustalla vaikutti kristillisosiaalinen ajattelu, kun taas moralismin taustalla vaikutti vanhatestamentillinen uskonnollisuus. Myös ReijoWaarän isänmaallisuus ilmeni osin uusien ja vieraiden asioiden torjumisena huvittavuuksiin saakka. Jopa housunkannattimien eli henkeleiden käyttö saattoi olla terveydelle haitaksi.

Kirjan lopussa Mustajoki nostaa kysymyksen ReijoWaarän toiminnan syvemmästä ymmärtämisestä ja tulkinnasta. ReijoWaara itse antaa aineksia näihin omissa itsetutkiskeluissaan, joissa hän kuvaa ajattelunsa kehitystä ja käänteitä sekä viittaa toimintansa motiiveihin. Lisäaineksia voivat tarjota hä-

nen persoonansa psykologisemmat tulkinnat.

Mustajoen kirja tuo ansiokkaasti esille Konrad ReijoWaaran elämäntyön ja persoonan. ReijoWaara osoittautuu paljon monitahoisemmaksi kuin aikaisemmin on saatettu ajatella. Kirjoittajan tarkoitus ei ollut tarjota yhtä kuvaa kohteestaan eikä sellainen olisi tehnyt oikeutta kohdehenkilölle. Mustajoki on käynyt läpi kunnioitettavan määrän alkuperäistä aineistoa kirjaansa varten ja lainaa usein ReijoWaaran omaa tekstiä, kuten kirjoituksia, puheita, kirjeitä ja asiakirjoja. Lukija saa kirjaan sisällytetyistä esseistä elävän ja rikkaan katsauksen monisärmäiseen terveydenhuollon ja terveysvalistuksen kansalliseen merkkihenkilöön ja hänen elämäntyöhönsä. Kaikki tämä tarjotaan kauniisti ja selkeästi kirjoitettuna 400-sivuisena pakettina.

KIRJALLISUUS

- Eskola A. Sosiologian tutkimusmenetelmät II. WSOY, Porvoo 1967.
- Kaprio L. Suomen preventiivisen lääketieteen historiaa. Sosiaalilääk Aikak 1990:27:188–205.
- Karisto A. Sosiaalilääketiede ja yhteiskunta. Helsingin yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos, tutkimuksia 3/1981.
- Antti Karisto, Eero Lahelma. Konrad ReijoWaara – kansanterveystyön tulisielu ja tutkija. Teoksessa: Relander K. Terveyshoidollisia tutkimuksia Haapajärven piirilääkäripiiristä I. Kustannus Oy Duodecim, Vammala 1992 (alkup. 1892):V–XVI.
- Purola T. Tutkimuksen yleistavoite. Teoksessa Purola T, Kalimo E, Sievers K, Nyman K. Sairastavuus ja lääkintäpalvelusten käyttö Suomessa ennen sairausvakuutusta. Kansaneläkelaitoksen julkaisu A:1, Helsinki 1967:1–18.

Relander K. Terveyshoidollisia tutkimuksia Haapajärven piirilääkäripiiristä I. Kuopio 1892 (näköispainos Kustannus Oy Duodecim, Vammala 1992).

EERO LAHELMA

Professori

Helsingin yliopisto

Hjelt-instituutti